

*М.П. Ткач – викладач-стажист кафедри державно-правових дисциплін
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”;
науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. кафедри державно-правових дисциплін
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ” В.М. Завгородня*

ВІДШКОДУВАННЯ МАЙНОВОЇ ШКОДИ ФІЗИЧНІЙ ОСОБІ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВНАСЛІДОК ЗЛОЧИНУ

Однією із найважливіших функцій держави є охорона громадського порядку та забезпечення безпеки кожного члена суспільства. Ці ідеї знайшли своє втілення у нормах Основного закону: стаття 3 встановлює, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, їх утвердження і забезпечення є головним обов'язком держави [1]. Таким чином, держава повністю взяла на себе обов'язок розслідування злочинів та пошуку осіб, винних у їх вчиненні, виключаючи можливість особистої помсти потерпілого перед злочинцем (самосуду). Однак, ці завдання держави можуть бути виконані лише за умови реалізації як мінімум двох взаємодоповнюючих правових механізмів: притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності і відшкодування шкоди особі, яка постраждала внаслідок злочину. Останній механізм, в силу низки причин, є недосконалим та неефективним, а тому – надзвичайно проблемним для сьогоденної правозастосовчої практики.

Чинним законодавством України передбачена процедура реституції, за якою відшкодувати шкоду потерпілому повинен, перш за все, сам злочинець. Особа, яка зазнала матеріальної шкоди від злочину, вправі пред'явити до обвинуваченого цивільний позов, який розглядається судом разом з кримінальною справою. Держава заохочує злочинця до усунення суспільно-шкідливих наслідків його діянь, визнаючи добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди підставою, що пом'якшує покарання (стаття 66 КК України), а в окремих випадках – навіть звільняє від кримінальної відповідальності (статті 45, 46 КК України) [3].

Однак, не потребує доведення той факт, що ці заходи часто не дозволяють відновити права потерпілих. Неефективність механізму реституції відмічають як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, пов'язуючи її рядом причин: неплатоспроможність обвинуваченого (підсудного); тривалі строки позбавлення волі, за яких відшкодування буде проводитись щомісячно незначними сумами протягом багатьох років [5]; залишення злочину нерозкритим, переховування винного від

слідства; несвоєчасне вжиття слідчим заходів щодо забезпечення цивільного позову [6, с. 2] тощо.

Від механізму реституції відмовилась значна кількість зарубіжних країн із сильними демократичними інститутами. На сьогоднішній день норми, що передбачають компенсацію потерпілому шкоди, завданої злочином за рахунок спеціальних державних та громадських фондів діють у Великобританії, Німеччині, Австрії, Франції, Фінляндії, окремих штатах США та провінціях Канади і Австралії [5]. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою, прийнята ООН 29 листопада 1985 р., містить заходи, які повинні вживатись для соціального і правового захисту потерпілих від злочинів, зокрема заходи відшкодування шкоди державою [2]. Декларація носить для лише рекомендаційний характер для України. Однак, не зважаючи на це, вітчизняне законодавство містить деякі положення, спрямовані на вирішення проблем в цьому напрямку. Статті 1177 та 1207 ЦК України встановлюють, що шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи та майнова шкода, спричинені злочином, відшкодовується державою, у випадку, якщо не встановлено особу злочинця або якщо він є неплатоспроможним [3]. Разом з цим, інші норми згаданих статей мають бланкетні диспозиції та передбачають, що умови та порядок відшкодування шкоди державою визначається спеціальним законом, який на даний момент не існує. Оскільки правозастосовча практика пішла шляхом відмови у задоволенні таких позовів, посиляючись на відсутність спеціального закону та реальних механізмів відшкодування шкоди, дані норми не мають практичного застосування.

В той же час, саме держава, на думку автора, повинна відшкодовувати шкоду, в разі, якщо вона не змогла виконати свій обов'язок розшуку винних осіб та притягнення їх до кримінальної відповідальності. На користь цього свідчить також наступне:

- 1) можливості держави по відшкодуванню шкоди, завданої злочином набагато більші, аніж можливості однієї особи (правопорушника). Мова йде про заміну суб'єкта, уповноваженого отримати від нього відшкодування: замість потерпілого ним стає держава [6, с. 8];
- 2) відшкодування шкоди державою сприяло б досягненню завдань загальної превенції. Приймавши на себе (хоча б на першій стадії) обов'язок відшкодувати шкоду, держава полегшувала б засудженому можливість повернутися до нормальної трудової та суспільної діяльності [5];

3) відшкодування шкоди державою буде виховувати відчуття колективної відповідальності за стан законності і правопорядку, розуміння того, що відносини злочинця і потерпілого зачіпають інтереси всього суспільства, а також сприяти подоланню звичної пасивності громадян, які стали свідками злочинів, стимулюючи їх до дій, направлених на припинення правопорушення, оскільки у свідків буде відсутній страх понесення матеріальної шкоди внаслідок злочину, яку потім важко відшкодувати за рахунок злочинця.

Таким чином, для нормального регулювання правовідносин в цій сфері, слід прийняти закон, який би передбачав: створення спеціального органу, що буде розглядати питання відшкодування державою шкоди, завданої злочинцем, за рахунок державного бюджету, встановлення порядку регресної вимоги держави до злочинця, граничні межі відшкодування та залежність його розміру від матеріального становища потерпілого, як гарантії дотримання принципу соціальної справедливості.

Література

1. Конституція України [Текст] : за станом на 1 січня 2005 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2005. – 76 с. – (Бібліотека офіційних видань).
2. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою [Електронний ресурс] : прийнята ООН 29 листопада 1985 р / Верховна рада України Офіційний веб-сайт. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_114 / 05.11.2009 – Загол. з екрану.
3. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : за станом на 10 вересня 2009 р. № 2341-14 / Верховна рада України // Офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14&p=1230152503823648> / 05.11.2009 – Загол. з екрану.
4. Цивільний кодекс України: за станом на 05 серпня 2009 р. № 435-15 [Електронний ресурс] : / Верховна рада України // Офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15&p=1228678580910872> / 05.11.2009 – Загол. з екрану.
5. Зарубежное законодательство и практика возмещения ущерба, причиненного преступлением [Электронный ресурс] // Сайт Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. – Режим доступа : <http://www.procuror.kz/?type=news&pid=155&iid=4&iid=4&lang=ru&nid=1139> / 05.11.2009. – Загол. с екрана.
6. Плачков, Д. Ф. Відшкодування шкоди фізичній особі, що потерпіла від злочину, за цивільним законодавством [Текст] : автореф. дис. канд. юрид. наук ; спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Плачков Дмитро Федорович. – Одеса, 2008. – 19 с.